

PREVARA Z RAKI V PROTESTANTSKI LITERATURI IN V LJUDSKI PRAVLJICI O SPRETNEM TATU

Boris Merhar

Vsekrižem po svetu razširjena, v osnovi pač zelo stara (prim. Herodotove Zgodbe II, 121) ter v več verzijah (Aarne-Thompson, št. 1525 A—F) izoblikovana novelistična pravljica o spretnem tatu je dokaj znana tudi na Slovenskem. Zastopana pa je pri nas predvsem v verziji A, kjer tat po gospodovem — grofovem — graščakovem ukazu uspešno reši tri tatinske naloge: 1. ukrade mu dobro zastraženega konja iz hleva, 2. rjuho izpod njega oziroma tudi njegovih ženi prstan z roke (tudi v zaporedju 2—1) in 3. privleče mu v vreči župnika (in cerkovnika), potem ko ga (ju) je ponoči zvalil v razsvetljeno cerkev in prepričal, da ga (ju) kot bog — sv. Peter — Kristus — božji odposlanec tako odnaša v nebesa. Ta zadnja in najbolj drastična tatova ukana — v več variantah se mora žrtev za to svojo »pot v nebesa« poprej celo sleči¹ — kaže na zvezo z znano in dokaj pisano skupino smešnic o župniku (Aarne-Thompson, št. 1725—1845), kjer se ta zgodba z župnikom v vreči tudi samostojno pripoveduje (št. 1737). Takšne in podobne norčave zgodbice o nevednem, neumnem, grabežljivem, skopuškem, pohotnem itd. duhovniku so se jele širiti izza 13. stoletja, in to kot ljudski in predvsem meščanski odziv na tedanje razmere v cerkvi in na napredujočo vseobčo demoralizacijo duhovščine (Handwb. d. dt. Märchens II, 456 sl.), največji razcvet pa so doživele za humanizma in renesanse, ko se tudi pričujoča pravljica že v vseh svojih bistvenih potezah pojavi v Straparolovih *Le piacevoli notti* (leta 1550), medtem ko se nam pri Erazmu Rotterdamskem kaže vir za neki sicer bolj epizodični, a za nas tu posebno zanimivi pripomoček, ki ga spretni tat porabi za preslepitev župnika in cerkovnika (gl. Bolte-Polívka, Anmer-

¹ Tako si prvi priobčevalec te naše pravljice — kar je hkrati značilno za tisti čas — A. Kos-Cestnikov (Tat, da malo takih, *Novice* 1858, 214, 221—222) o tej tatovi nalogi niti ni upal govoriti, marveč jo je le nakazal: graščak zatrdi fantu, češ »še obilno te hočem nadariti, ako mi mojega sovražnika v sramoto spraviš. Tat je storil, kar je grajšak zahteval. Kako pa je zveršil svojo nalogo — nočem povedati«. Sicer pa je še pred njim imel zgodbo v razvidu tudi M. Ravnikar-Poženčan, ki pa je ni le okrnil, temveč tudi čisto po svoje predelal. Vzel je sicer iz nje, prav nasprotno od Kosa, ravno ta njen »najkočljivejši« del, le da je v njem povsem spremenil vloge: porabil je namreč stvar za ljudskovzgojno »kratkočasno povest« o vraževernem Jerneju, ki ga skuša njegov sosed ozdraviti te slabosti, pa napravi z njim tako kakor spretni tat z župnikom v naši pravljici (M. Ravnikar, *Ilirska Pratika* za 1857, str. 115—116, Ms 432 v NUK).

kungen III, 382, 388—389). Erazem namreč pripoveduje v nekem svojem pismu iz leta 1528 (obj. leta 1538) o naslednjem dogodku: »Neki župnik je na večer pred velikim petkom skrivaj spustil na pokopališče žive rake z na hrbtno stran prilepljenimi gorečimi svečicami. Ko so le-ti lazili med grobovi, je bilo to ponoči strašno videti in nihče si ni upal stopiti bliže. Nastale so grozljive govorice. Vsi so bili prestrašeni in župnik je z vzvišenega mesta razlagal ljudem, da so to duše umrlih, ki moledujejo, da bi jih z mašami in miloščino rešili muk. Ukana pa je prišla na dan, kajti med prodom je bilo potem najdenih nekaj rakov z ugaslo lučjo na sebi, ki jih župnik ni bil pobral.«

Iz Erazma, a bržčas tudi še iz novih primerov tovrstne prakse je stvar prešla v protestantsko protikatoliško polemiko, ki je nato poskrbela za široko popularizacijo teh »papežniških« prevar. O tem je bral ali pa slišal tudi naš Trubar ter v svojem Katekizmu z dvejma izlagama (1575) v zvezi s polemiko proti romanju in štiftarstvu omenil med raznimi »ležnivimi cajhni«, ki katoliška duhovščina z njimi pospešuje štiftarsko gibanje, tudi to njeno početje: »Ti eni pak farji inu mežnarji so tim živim rakom goreče voščene svičice perlepovali inu okuli tacih cerkov ponoči pustili laziti. Tu kedar so ti preprosti vidili, so verovali, de ti svetniki taku okuli de cerkve hodijo« (M. Rupel, Slovenski protestantski pisci, 123). Kljub drugačni zvezi je osnovna motivacija te prevare z raki pri Trubarju ista kakor pri Erazmu (sebični računi duhovščine), s čimer se sklada tudi nekaj poznejše pričevanje nemškega protestantskega duhovnika Z. Rivandra (Fest-Chronica, 1591), le da slednji navaja tudi še neki časovni podatek, ki opozarja, da prevara sama spet ni bila kar ad hoc »izmišljena« — kakor se sicer izraža Rivander — marveč se je v svojem bistvu opirala na neko deloma še danes živo ljudsko verovanje. Rivander piše: »Nekateri menihi in farji so si izmislili [erdichteten!] naslednjo sleparijo: na večer vernih duš ali okoli tega časa so nabrali rakov ter druge živadi in laznine, ki se plazi ali teka po zemlji, pritrdili nanje majhne goreče voščene svečice, jih spustili na pokopališča ter dopovedovali ljudem, da so to duše umrlih, ki tiče v vicah pa zdaj tako okrog romajo ter ne morejo doseči milosti. Dajo pa se posebno ob tem času videti, ker vedo in upajo, da bodo o vernih dušah brane zanje zadušnice ter bodo tako rešene iz vic in dosegle milost. To pa je vsakogar toliko bolj ganilo in pripravilo do tega, da je dal za svoje rajnike brati zadušnice ter je s tem njihovim dušam pridobil milost, mir in pokoj.«

Iz tega Rivandrovega poročila se da razbrati, da se je stvar opirala oziroma bila preračunana na staro ljudsko vero, nanašajočo se na čas okrog vernih duš (30. oktobra do 2. ali celo 8. novembra). Po tej veri je namreč te dni zemlja odprta (»mundus patet« starih Rimljanov), iz nje (grobov) pa se prikažejo duše umrlih kot žabe, krastače in druga laznina, ali pa tavajo po pokopališču kot lučke, blodijo okrog kot večče, vršijo v vetru v celih rojih, a prikazujejo se tudi v človeški podobi, opolnoči pa se vsi umrli vaščani zbero k »maši duhov« (M. Höfler, Allerseeelen-

gebäcke, ZÖV 1907, 66—67; HDA I, 267—273, 584—597; Wb. d. dt. Volkskunde, 1955, 11—12). Podobno tudi pri nas »hodijo ta dan duše iz vic zvrstama („v procesiji“) okoli, t. j. s pokopališč v cerkev in nazaj«, udeležujoč se tam ponočne »mrtvaške maše«, prihajajo pa se tudi — kakor pri Nemcih in drugod — gostit v domačo hišo, medtem ko tiste, ki so svojo kazen že prebile, odhajajo tačas v nebesa; le prikazovanje teh duš v obliki žab ipd. se pri nas ne omenja (A. Mejač, LZ 1890, 358; J. Navratil, LMS 1892, 137; Nar. Slov. I, 344/5; M. Turnšek, Pod vernim krovom [Od kresa do adventa], GMD 1946, 66—70). Gre torej za isto ljudsko vero, ki se je nanjo v dveh svojih pesmih oprl tudi Prešeren (Šmarna gora, Nebeška procesija).

Glede na to ljudsko vero ima potemtakem največ stvarne osnove Rivandrovo poročilo, razen v časovni lokalizaciji teh inscenacij pa se sicer povsem skladata z Erazmom v razlagi, da naj bi raki s svečicami predstavljali duše iz vic, medtem ko naš Trubar stvar precej drugače tolmači. Zdi se, da ga je vodila predvsem njegova znana protištiftarska vnema, ko je zapisal, da so ljudje pri tem mislili na svetnike, ki naj bi tako izpričevali čudežne moči »taci«, t. j. po štiftarstvu nastalih novih cerkva.

Navedene in še druge omembe te prevare z raki v tedanji literaturi (leta 1578, 1586, 1593, 1612) opozarjajo, da se je stvar na protestantski strani pač obilno izkoriščala v protikatoliški polemiki pridigujoče duhovščine. In največ po tej poti, zlasti ker se je to početje verskih nasprotnikov nedvomno predočevalo z vso drastiko in »sveto jezo«, se je zgodba na široko popularizirala. Najprej seveda med protestanti in zgolj kot svarilen zgled katoliške dušebrižne prakse, sčasoma pa se je kot taka bržčas precej pozabila, medtem ko se je sama prevara z raki kot impresiven domislek še ohranila ter se celo vpletla v ljudsko pripovedno oblikovanje — v našo pravljico o spretnem tatu.

Ta presaditev se zdi na prvi pogled nekoliko presenetljiva, vendar pa se tako različni zgodbi v nekih pogledih slej ko prej stikata, recimo kot »pia« in »impia fraus«, razen tega pa se vsa zadeva z raki obakrat zaobrača proti župniku, ki je v prvem primeru razkrinkano njegovo sleparstvo z njimi, v drugem pa je s souporabo tega istega sredstva sam ukanjen in grobo osmešen. Razumljivo je seveda, da je prizor z raki, prenesen v to burkasto pravljico, domala izgubil svojo prvotno grozljivost, vrh tega pa so v večini slovenskih (v 6 od 7)² in v vseh (4) znanih

² Slovenske variante — upoštevane so le tiste z raki — so naslednje: I. Prebrisan tat (G. Križnik, Narodno blago, rkp. v Štrekljevi zapuščini II v NUK); II. Prebrisan tat (G. Križnik, Pravljice, SZ I); III. Od treh sinov (G. Križnik, Pravljice, Vransko, zap. 1899, SZ I); IV. Prebrisan tat (Iz. Modic, Pravljice, vraže idr., Bloke, pripovedoval Fr. Baraga iz Ravnika, SZ I); V. O ciganu in njegovih ciganijah (P. Flere, Pravljice, 1951, str. 117); VI. Spretni tat (Milko Matičetov, zapisal 10. septembra in 1. decembra 1950, povedal »Pirovec« v Pustem Javorju pri Radohovi vasi; iz gradiva 5. ekipe EM, zv. 43, str. 59—63, in zv. 29, str. 4—6); VII. Brkinska varianta (M. Matičetov, ki pa si je avgusta 1955

mi drugih slovanskih ter v ciganski varianti — a z izjemo vseh (6) nemških! — raki prestavljeni s pokopališča v cerkev, kjer pa se njihova vloga precej spremeni: tátu rabijo deloma za razsvetljava cerkve, ki naj bi privabila župnika (in cerkovnika) — kar pa včasih doseže tudi s samim grmečim pridiganjem — v bistvu pa naj bi ta skrivnostna mrgoleča svečava izpričala nočnega gosta kot višje bitje ter s tem pripomogla do uresničenja njegove nakane. Vendar pa je v slovenskih variantah stvar vobče dokaj medlo prikazana, saj so ti raki zvečine zgolj svečenosti brez kake posebne oznake in le v dveh angelčki, ki svetijo v cerkvi mašujočemu bogu (II) oziroma poslušajo Kristusovo pridigo (VI).³ Spričo tega se pričujočnost teh rakov v naši pravljici čuti večidel skorajda kot gola kurioznost, ki za motivacijo in razplet dogajanja ni bistvenega pomena, kar pa zopet le opozarja, da gre za pozneje privzeto in funkcionalno ne dovolj zaživelno pripovedno prvino.

Kot primer take neizrazite, zbledele vloge rakov v tej pravljici bodi navedeno zadevno mesto iz prve Križnikove variante (a), nato pa (pod b) še vzporednica iz Zorzutove furlanske variante (St. Škerlj, *Princesa v pomaranči*, 1929, str. 37), kjer tat privabi in preslepi svojo žrtev brez rakov:

a) ... Tat je šev, je velik rakov naloviv, ponoč jih je pa not v tisto cerkev djav in je kratke konce sveč narezov in jih rakam na tace nataknu in nažgav: sam [se] je pa v mašensk gvant napravo in je šev mašvat. Mežnar svitlobo v cerkvi zamerka, je ročen šev fajmošter [t. j. fajmoštru] pravt, de boh mašuje, in on je hiter šev ž nim, in zdej sta skuz voken not gledala, in je reku fajmošter: Oh! boh, vzem me v nebese! ...

b) ... Okrog polnoči odpre tat z vitrihom cerkvena vrata in hajd v zakristijo. Odene si najlepša mašna oblačila, kakor za službo božjo. Nato prime za prižigalnik in prižge vse sveče v cerkvi. Potem pa gre v zvonik in začne potrkavati z vsemi zvonovi. Ko odzvoni enkrat naokoli, skoči ročno na oltar in obstoji z razprostrtimi rokami.

Cerkovnik pa, ko čuje tako potrkavanje, plane s postelje in pridrvi v cerkev (hlače drži kar v rokah, ko nima časa, da bi si jih pripel!), vidi postavo na oltarju, se vrže na kolena in zasliši te besede: »Jaz sem Gospod... pojdi klicat župnika, sem ga privedi in mi prinesi tudi vrečo.«

Mnogo manj kakor v citirani in v drugih slovenskih variantah se je stvar odmaknila od svojega »vira« iz 16. stoletja v nemških variantah. To razhajanje je nadvse značilno in spričo priličnega števila primerjanih variant (7 slovenskih : 6 nemških) razlike nedvomno niso le slučajne.

lahko le zabeležil, da Pepa Klančarjeva iz Pregarij med drugim zna »tisto od tata, ki je spravil gospuda v žakelj in ga nesel na sodnijo«, in da je tat »rake spustil po cerkvi«. Rkp. v EM, 12/22, 118).

³ Tudi v Ravnikarjevi predelavi, omenjeni v op. 1, méni vraževerni Jernej ob pogledu na rake in polže (!) s svečicami, ki mu jih je sosed spustil izza oltarja po cerkvi, »de perkazen angelov vidi«. Podobno so tudi v hrvaški varaždinski varianti ti raki cerkovniku »sami mali angeleki« (M. Valjavec, Kres 1884, 90), v drugi, iz Stativ pri Karlovcu, pa mislita pop in školnik, »da su to došle dušice k maši i da je došal moret sam dragi bog maševat« (R. Strohal, Hrv. nar. pripovedaka knj. I, 198).

Kot primer, ki se v njem še posebno jasno kaže zveza s prvotno zgodbo, navajam varianto iz Vorarlberga (A. Dörler, ZÖV 1908, 165), in to ne glede na okoliščino, da v njej v vlogi rakov nastopajo žabe: fant gre z nalovljenimi žabami in dvema vrečama na pokopališče, prilepi žabam na hrbet svečice ter jih prižge, nato pa gre klicat župnika in cerkovnika, češ da hosta na pokopališču nekaj videla. Ko pridejo tja, oba poklicana onemita od začudenja, ko vidita po grobovih skakljajoče lučke. Nato pove fant župniku, da so to »uboge duše, ki jim je on [župnik] kot pobožen svečenik pomagal v nebesa, sam pa da je božji odposlanec, ki mu je naročeno, naj župnika in cerkovnika odnese v nebesa; treba je le, da zlezeta v vreči, ki ju je prinesel s seboj...«

V ostalih petih nemških variantah⁴ porablja tat rake, a tudi tam spusti živalce po pokopališču in ne po cerkvi, kakor dela to redoma pri nas (6 : 1) in bržčas tudi drugod.⁵ Sicer pa nastopa v njih kot sv. Peter, kot nekakšen duh ali kot angel Gabrijel ter razglaša — deloma kar na pokopališču (III) oziroma pred cerkvenimi vrati (VI) ali pa v cerkvi (I, II, V) — da se bliža sodni dan in da mrtvi že vstajajo iz grobov. Razen pri Vernalekenu, kjer učitelj pove župniku, da »angeli tekajo okrog cerkve in širijo čudovito svetel blišč«, predstavljajo ti raki (žabe) duše umrlih oziroma vstajajoče mrtve (5 : 1) — poteza, ki jo izmed slovenskih variant pozna le ena, in še to edina knjižna ter hkrati očitno po Grimmovi inspirirana Fleretova (V). Dalje je pri nas neznan pogoj, da mora župnik za »pot v nebesa« vzeti ves svoj denar s seboj, kakor beremo to v dveh nemških variantah (II, VI), nasprotno pa v nemških ni nikjer govora o tem, da bi moral župnik nag v vrečo, medtem ko tat pri nas to zahteva v treh variantah (I, IV, VI — o VII so podatki pomanjkljivi), v eni (II) pa se mora samo sezuti. Glavne razlike med obojimi variantami so potemtakem v prizorišču dogajanja (pokopališče : cerkev), v vlogi živalic s svečicami (duše umrlih : zgolj svečenosci oziroma angeli), v tem, da se pri Nemcih stvar skoraj vseskozi navezuje na sodni dan (5 : 1), pri nas pa le izjemoma (1 : 5), ter v okoliščini, da je pri nas tatov postopek z župnikom deloma še vse bolj drastičen kakor pa pri Nemcih.

Razhajanje med slovenskimi in nemškimi variantami naše pravljice je torej dokaj opazno, a tudi povsem naravno spričo dejstva, da se ljudske pripovedi z življenjem v drugem okolju in drugačnih razmerah vselej bolj ali manj spreminjajo. O teh razlikah je brez izdatnejšega tekstovnega in drugega gradiva sicer težko razpravljati, ker pa je v na-

⁴ Znane so mi naslednje nemške variante: I. Grimm, KHM, št. 192; II. Vernaleken, Mythen und Bräuche des Volkes in Österreich, št. 9; III. Bünker, Schwänke, Sagen und Märchen in heanzischer Mundart, št. 14; IV. Dörler, ZÖV 1908, str. 165; V. Jegerlehner, Sagen und Märchen aus dem Oberwallis, št. 75; VI. Wisser, Plattdeutsche Volksmärchen, str. 252.

⁵ Tako v vseh petih tujih variantah, ki jih poleg navedenih nemških še poznam: v obeh hrvaških, omenjenih v op. 3, v češki (J. Kubín, Povídky kladské I, št. XIX), slovaški (J. Polívka, Súpis slovenských rozprávok IV, str. 291) in v ciganski (N. Kuret, Ciganske pravljice, MK 1959, str. 35).

šem primeru »prvotna oblika« tako rekoč znana, nam to in pa sorazmerno število obojih (nemških in slovenskih) variant vendarle dopušča nekaj domnev o razvoju te zgodbe ter o spremembah, ki jih je doživela na naših tleh.

Kakor smo videli, predstavlja obravnavana zgodba z raki svojevrstno epizodo iz verskih bojov 16. stoletja. Naši predniki so se seznanili z njo nedvomno še v tej njeni prvotni, versko polemični obliki s posredovanjem domačih predikantov, ki so jo posneli bodisi iz zadevnega mesta pri Trubarju ali pa iz kakega nemškega vira. Tako bi jo bili utegnili sčasoma tudi sami prenesti v tedaj pač že znano jim pravljico, nič manj verjetno pa ni, da so našemu ljudstvu to vključitev v pravljico posredovali njegovi nemški sosedje (lahko pa bi se bila zasedrjala tudi po obojni poti). Pa bodisi kakorkoli — cerkev kot prizorišče, kjer nastopajo raki, nima osnove ne v prvotnih polemičnih virih (nemških in Trubarju) ne v današnjih nemških variantah pravljice o spretnem tatu. Že glede na migljaj v op. 5, čeprav oprt le na pičlo gradivo, te poteze v naši pravljici seveda ne moremo razglašati za kako slovensko posebnost; nasprotno pa se zdi povsem naravno, da je zgodba prav na nemškem ozemlju, od koder je izšla, ohranila največ prvotnih potez, medtem ko so se slednje drugod v vse večji meri zabrisale. Sicer pa je eno in drugo moralo imeti še svoje posebne, določnejše vzroke. Podoba je, da je pokopališče kot glavno prizorišče pri Nemcih vzdrževala predvsem tudi okoliščina, da je bila omenjena ljudska vera (v zvezi z vernimi dušami) pri Nemcih slej ko prej zelo razširjena, vtem ko za Slovence, kakor že rečeno, zadevna literatura takšne vere ne izpričuje.⁶ Tako je morda že Trubar stvar tudi zato preokrenil v protištiftarskem smislu, ker za kaj podobnega v domačem ljudskem verovanju ni našel osnove. Razen tega pa je v nemških variantah prvotno prizorišče ter zvezo »raki (žabe) — duše umrlih« nedvomno vzdrževala tudi že sama navezava dogodka na sodni dan — moment, ki je pri nas zastopan le v Fleretovi knjižni varianti (V). Tudi je napoved sodnega dneva v nemški pravljici tátu poglavitno sredstvo pri njegovi nakani z župnikom, medtem ko se je pri nas (in drugod), kjer je bila iz nakazanih ali še drugih vzrokov vsa inscenacija prestavljena v cerkev, zgodba deloma že zaradi tega drugače oblikovala. Kakor pričajo naše, pa tudi vse navedene nenemške tuje variante, je spremenjeno prizorišče v njih skoraj vseskozi (10 : 1) zvezano s spremenjeno vlogo rakov, ki so samo v hrvatski stativski varianti še »dušice«, sicer pa angelčki (2 slovenski, varaždinska, slovaška), duhovi (češka), svetniki (ciganska) ali pa zgolj svečenosci brez kake posebne

⁶ Tudi pri Hrvatih in Srbih menda ni bila znana; prim. E. Schneeweis, Grundriss, str. 136 idr. Nekaj zdaleč sorodnega bi bili kvečjemu hrvatski »svečari«, ki imajo »mesto glave... veliko sveču« ter se prikazujejo ponajveč »vu adventu i dva tjedna pred vsemi sveti« (M. Valjavec, SG 1866, 230), ali pa demoni nekrščenih otrok v Boki, ki »prihajajo ponoči v rojih in kričeč, vsak s svojo svečico na glavi« (Schneeweis, str. 16).

oznake (4 slovenske). Tako so se prvotne »uboge duše« s prenosom dejanja v cerkev prelevile v nebeške duhove ali pa zgolj skrivnostna svetlobna telesa, ki ozarjajo nastop nočnega pridigarja ter mu tako olajšujejo — deloma še zvišujoč njegovo vlogo nasproti ustrezni nemški (v 4 slovenskih variantah ga imata žrtvi za boga oziroma Kristusa) — izvršitev njegove naloge. Kar pa zadeva še nazadnje omenjeno razliko — da mora župnik pri nas nag (I, IV, VI) oziroma sezut (II) v vrečo, medtem ko od šestih nemških variant tega nima nobena — gre tu sicer za nebitven, drugoten domislek, ki ga imata tudi hrvaška stativska in slovaška varianta, ki pa se vendarle zdi, da je bil pri nas nekako posebno priljubljen. Izpričuje ga namreč tudi Ravnikař v omenjeni svoji predelavi te pravljice, prav tako pa kaže nanj tudi Kosova bojazen in njegova okrnitev te zgodbe za objavo v Novicah (gl. op. 1). Takšno okolišanje s to pravljico oziroma z določenim delom te pravljice pa hkrati opozarja, da je zgodbica o prevari z raki ohranila pri nas svojo kočljivost tudi še dolgo potem, ko se je že povsem zabrisalo njeno prvotno bistvo, ko že davno ni bilo sledu o tem, da sta ji dala življenje humanistični in protestantski protest zoper uprizarjanje takih »ležnivih cajhnov« po katoliški duhovščini. Kar pa je še dalje ostalo v tej zgodbi za naše nekdanje razmere kočljivega, je bila seveda vsa tista lahkoumna, recimo renesančno prešerna norčija z župnikom, ki se je stvar preokrenila vanjo z vključitvijo v pričujočo pravljico. Spričo tega pa naše splošne zamude v izdajanju ljudske proze tudi niso bile edini vzrok, da je bila izmed obravnavanih slovenskih variant te pravljice tiskana samo ena (1931), kakor morda tudi ni le naključje, da edino v le-tej v vlogi spretnega tatu nastopa — cigan.

*

Kot primer pristne ljudske variante te pravljice, zapisane v skladu z načeli sodobne folkloristike, priobčujemo za zaključek slovensko varianto VI (podatki v opombi 2):

Ankət je biu an grof. Pa je dau razglasit, če je kej kašen tak člouk, de bi znou tuk krast, kar mu bo ukazou, pa mu bo dau use, kar premore. Polej je biu pa tøm an oče, je imù anga sina. Tist sin pa gre h tistmu grajščaku, je djau, kogá si želi, da b mu ukreu. Prau, taprva rajža je djau:

»Ncoj mi ukrađ kojna iz štale.«

Sevejda tist sin pa gre, se naprau u ana beračica. Pa an sodček šnopca ... pelá na nmu uozički. Dej pa pride do tistga grada. Tist grof je imu dvanajst stražarju pred štalo, pr koj pa štir. Tist sin pride pa prau:

»Jejs, taku me je nuč zalotila, če b mogu bet prvas čez nuč ...«

»Ja,« praujo hlapci, »teškú bo kej, mormo vahtat, bo an koja pršù ukrest.«

Tist pa prau:

»Se'm že kəm prtisenla, sej nam vam neč nadlejsge delala.«

Polej so jo pa sprejel. Sevejde ponoč so bli hlapci prou radovedni, kogá ima u sodčki. Pa je rekla:

»Zlata kapelca,« prau.

»Dejmo jo pokusit!« So začeli pit, so pa use spil, pa so bli usi pijan. Tist pa gre..., ana kobila lesena prnese pa tista dva jejazdeca predene pa koja uzeme.

Drug dan pa pride od tistga sina očē. Prau [grof]:

»Kogá vaš sin dela?«

»E, anga koja puca, ga je snuč nejk ukreu.«

Polej grof prau:

»Ga je že meni ukreu,« prau. »Le nej pride gor, bo še ana naluga dubu.«

Polej sin gre, prau graščak:

»Konja si ukreu, zdej pa če si še tak kunde, de boš ukreu ryha spod naj, ke bova z gospa ležala.«

»O,« sin prau, »tist bom pa že naredu, ryha bom pa ukreu!«

Ko se mrak nardi, pa se prflosa do tistga grady, pa ana kibla dreka s seboj, redkiga. Pa se zmuzne not u tista soba, k sta grajščak pa grajščakovka spala. Ponoč lepu zaspišā, un pa tista kibla dreka na sreda zlije. Ponoč se pa grejščak zbēdi, prau:

»Taku nekej smrdi, posrala si se.«

Ženska prau nazaj:

»Jest ne, morda s se ti!«

Potlej prau grejščak:

»E, kaj se bova pregovarjela, kār tale ryha pod puojsle vrš!«

Polej vržeta tista ryha pod puojsle, tist sin je pa brš popoka. Sta zaspala udrygič, se zmyzne uon, pa damu. Drug dan gre očē u grad, pa prau tisti grajščak:

»Kogá vaš sin kej dela?«

Očē prau:

»E, ana ryha pere, je snuč nejk ukreu je.«

Grejščak prau:

»Jo, ti falot, je že nama ukreu! Le nej pride še nkæt u grad.« Prau: »Vejš kaj, u tretje rajže moreš pa nazgā fajmoštra prnest, polej pa imaš use, kar imam jest.«

Polej sevejde tist fant štedira, kaku b se tu naredlō. Pa raku nalovi ana korpeca, pa jih not po cerkvi raspostau, pa usacmi ana svejčca. Tam pr altarji pa an žakel nastavi. Sam gre pa gor na priženca, pa taku pridgou! De ktir če ž njim u nebesa it, de pride že ncoj u nebeško kralestvo. Mežnar šliš, pa gre župniki povedat:

»Gaspud župnik, pouna cerku angelčkn, Kristus jim pa pridgje!«

Fajmošter, je ga pa firbec gnou, gre pa pošlyšet. Un pa pridgje:

»Kir če it še ncoj u nebesa, more it u ta žakel, pa more se sālč, u nebesih nečejo opraulenih.«

Fajmošter pa mežnar sta pa obedva not silla. Prau fajmošter:

»O, bom šou jest naprvu, boš pa ti pol šu za menoj.«

K je fajmošter zleju u žakel, un pa s priženca dol, pa brž zavezou. Polej ga je pa ulejku dol po stopnicah, pa je bunkou, pa je djau fajmošter:

»Jej, kaku je hādú!«

Un pa prau:

»Ja, gaspud župnik, za nebesa se more dost trpāt!«

Polej drug dan zjutrej... tistga fajmoštra u žakli, pa ga nese u grad. Grejščak prau:

»No, kaku, si dubu fajmoštra?«

Un pa žakel rezveže pa ga strese ven:

»Tle ga imate!«

Pol mu je pa mogu dat, kar mu je oblubu.

Zusammenfassung

DER BETRUG MIT DEN KREBSEN IN DER PROTESTANTISCHEN LITERATUR UND IM VOLKSMÄRCHEN VOM MEISTERDIEB

Der Verfasser erörtert das scherzhafte Märchen vom Meisterdieb (Aarne-Thompson 1525 A) und zwar vor allem das Motiv der Krebse mit den Kerzlein, welcher sich der Dieb bedient, um den Pfarrer (und den Küster) zu betrügen. Die Abhandlung begrenzt sich hauptsächlich auf den Vergleich von 6 (bzw. 7) slowenischen und 6 deutschen Varianten dieses Märchens (sie werden in den Anm. 2 und 4 angeführt, die restlichen in der Anm. 5), ihr Ausgangspunkt aber ist die Erzählung des Erasmus von Rotterdam, welche — durch die protestantische polemische Literatur verbreitet (Bolte-Polička, Anmerkungen II, 388—389) — die eigentliche Quelle und eine Art von »Urfassung« der Szene in unserem Märchen darstellt. Wie die Deutschen, so hatten wohl auch die Slowenen dieses Geschichtchen schon im 16. Jahrhundert kennen gelernt, also in der religiös-polemischen Form. Es konnte den Slowenen durch einheimische Predikanten übermittelt worden sein, entweder aus einer deutschen Quelle oder durch die kurze Erwähnung des katholischen Betrügers mit den Krebsen in Trubar's »Katechismus z doejma izlagama« (1575). Bei der slowenischen Modifizierung der Krebsenszene muss jedoch berücksichtigt werden, dass jene »pia frau« des katholischen Pfarrers, von welcher bei Erasmus und in der protestantischen polemischen Literatur die Rede ist, gar nicht ad hoc erdichtet (Rivander!), sondern die ganze Inszenierung zweifelsohne absichtlich an den Volksglauben um Allerseelen angeknüpft wurde (vgl. ZÖV 1907, 66 ff.; HDA I, 267 ff., 584 ff.). Da aber ein solcher Volksglaube, soweit es sich um das Erscheinen der »armen Seelen« in der Gestalt von Krebsen, Fröschen und dergleichen handelt (siehe Literaturnachweis Seite 33), bei den Slowenen nicht erwiesen ist, hatte dies wahrscheinlich auch einige Änderungen zur Folge, welche das Geschichtchen in der slowenischen Fassung erlebt hat. So ist schon der Umstand bezeichnend, dass Trubar die Krebse gar nicht als Seelen erwähnt, sondern die Tendenz in gegenstifterischem Sinne abändert, als ob die einfachen Leute die illuminierten Krebse als Heilige betrachtet hätten, welche mit ihrem Erscheinen rund um »solche«, d. h. aus dem Stiftertum entstandene Kirchen, ihre wundertätigen Kräfte beweisen sollten (Trubars Text lautet in deutscher Übersetzung: »Einige Pfaffen und Küster aber klebten lebendige Krebsen brennende Talgkerzlein an und liessen sie bei Nacht rund um solche Kirchen kriechen. Als die Einfältigen dies sahen, glaubten sie, die Heiligen wandelten um die Kirche herum.« Nach: Rupel, Slovenski protestantski pisci, 123). Noch unverkennbarer aber trennen sich die deutschen und slowenischen Varianten des Märchens vom Meisterdieb, in welches das Motiv des Betrügers mit den Krebsen einst später verflochten wurde. Hier soll besonders auf den Unterschied im Schauplatze, wo die Krebse auftreten, und auf den Charakter ihrer Rolle hingewiesen werden. In allen angeführten deutschen Varianten lässt der gewandte Dieb die Krebse auf dem Friedhofe aus, in den slowenischen hingegen geschieht dies regelmässig in der Kirche — ausser in der Variante Flerè's, d. h. in der einzigen literarischen und dabei augenscheinlich von Grimm inspirierten Variante. Weiters stellen die Krebse in den deutschen Varianten mit einer einzigen Ausnahme (Vernaleken) die Seelen der Toten bzw. der aus den Gräbern auferstandenen Toten dar — ein Zug, welchen von den slowenischen Varianten wiederum nur Flerè's Variante besitzt, wogegen es sich in allen anderen um Engel oder schlechthin um geheimnisvolle Leuchtkörper handelt, welche den Auftritt des nächtlichen Predigers verklären und im Gegensatz zur entsprechenden deutschen Variante seine Rolle beim Auftreten in der Kirche noch stärker hervortreten lassen (in 4 slowenischen Varianten halten ihn die Opfer für Gott bzw. Christus). Jedenfalls aber hielt man in

den deutschen Varianten am ursprünglichen Schauplatz (Friedhof) und am Verhältnis Krebse — Seelen nicht nur wegen des diesbezüglichen Volksglaubens, sondern schon wegen des Umstandes fest, dass die Krebse stets beim Jüngsten Gerichte auftreten, wogegen dieses Moment bei den Slowenen nur eine Ausnahme darstellt, inwiefern ihr Auftreten in der problematischen Variante Flerè's nicht überhaupt zweifelhaft ist. Die Unterschiede zwischen den Varianten beider Art sind demnach genug auffällig, doch zeigt schon der Vergleich mit 5 Varianten anderer Völker (Anm. 5), dass erst ein reichhaltigeres Textmaterial die Bedingungen zu greifbareren Schlüssen über die »slowenischen Besonderheiten« der erörterten Szene in unserem Märchen schaffen könnte.